

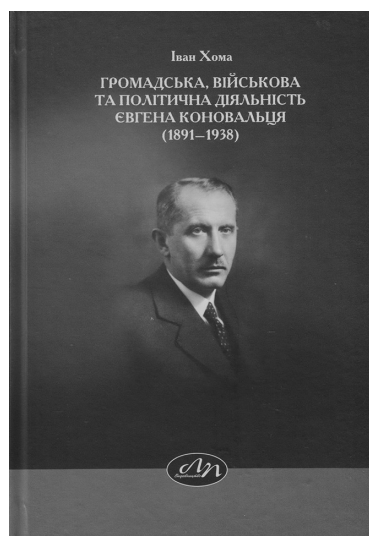
Андрій СОВА

*доктор історичних наук, професор, старший дослідник
професор кафедри гуманітарних дисциплін та олімпійської освіти
Львівського державного університету фізичної культури ім. І. Боберського
старший науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0548-4975>
e-mail: sovaandrij1980@gmail.com*

**[Рец.] «У ВЕЛИКІЙ СВІТОВІЙ ДРАМИ НАШИХ ДНІВ МИ МАЄМО ДО
ВИБОРУ: АБО БУТИ ТВОРЦЯМИ, АБО ЖЕРТВАМИ ІСТОРІЇ» [на кн.]:
Хома І. Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця
(1891–1938): монографія / за наук. ред. проф., д-ра іст. наук Ігоря Соляра.
Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2024. 488 с.**

Тривалий час постать Євгена Коновальця була серед тих тем, на які в радянський період було накладено заборону і яка незаслужено перебувала на узбіччі дослідницьких інтересів українських істориків. Лише з постанням незалежної України науковці цілеспрямовано звернулися до питань історії українського визвольного руху ХХ ст. загалом та до постаті Є. Коновальця зокрема. Монографія Івана Хоми «Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця (1891–1938)» (Хома, 2024) засвідчила, що у праці вперше в українській історіографії комплексно, скрупульозно і всеохоплююче досліджено суспільно-культурну та військово-політичну діяльність Євгена Коновальця, охарактеризовано його як одного із провідних діячів української історії першої третини ХХ ст.

У вступі задекларовано широке коло завдань. На сторінках монографії розкрито: стан наукової розробки теми та джерельну основу дослідження; дитячі, юнацькі роки і формування світоглядних орієнтирів Є. Коновальця; його родинне, сімейне, гімназійне та студентське середовища; громадську працю напередодні Першої світової війни в організаціях «Сокіл-Батько», Українському студентському союзу, філії товариства «Просвіти» імені М. Шашкевича та Українській національно-демократичній партії; участь у Першій світовій війні та подіях Української революції 1917–1923 рр.; діяльності у 1920–1930-х роках, зокрема в Українській військовій організації та Організації українських націоналістів (ОУН). На основі величезної джерельної бази І. Хоми вдалося комплексно дослідити ключові аспекти життя і діяльності Є. Коновальця та розкрити його місце і роль в історії України ХХ ст.

У першому розділі «Історіографія та джерела» скрупульозно подано огляд історіографії (1.1. Стан наукової розробки теми) та використаних джерел (1.2. Джерельна основа дослідження). Серед переліку історіографічних праць є характеристика достатньо рідкісних видань, які побачили світ у різних європейських країнах, США та Канаді. Чимало уваги автор приділив тим особам, організаціям і процесам, які популяризували ім'я Є. Коновальця за кордоном. Тут можна віднайти інформацію про вшанування цієї постаті з нагоди різних річниць від дня вбивства та літературу, яка випускалася з цих нагод. Іван Хома критично ставився до вже хрестоматійної фрази «У вогні перетоплюється залізо у сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю», авторство якої приписують Євгенові Коновальцю. Автор слушно зауважив, що немає підтвердженої інформації, коли, де і за яких обставин він це сказав. Важливо, що автор знайомий із найновішими здобутками української історіографії, зокрема з працею Олександра Кучерука, Юрія Черченка та Михайла Ковальчука «Євген Коновалець. Історія нерозкритого вбивства», яка нещодавно вийшла друком у Києві (Кучерук, Черченко, Ковальчук, 2024).

Проводячи дослідження, І. Хомі вдалося розшифрувати багато псевд та криптонімів як авторів праць, спогадів, документів, так і осіб, які спілкувалися з Є. Коновальцем або писали про нього. Широке коло документів з українських та закордонних архівів дали можливість дослідити і висвітлити у монографії чимало нових сюжетів із біографії Є. Коновальця. Допомогли цьому студії над невідомими документами, які зберігаються в Осередку української культури та освіти у Вінніпезі (Канада), які туди передала дружина Євгена Коновальця – Ольга у 1948 р., а також документи Військово-історичного архіву та музею Української вільної академії наук у Вінніпезі, Центру досліджень історії еміграції університету в Мінесоті (США), Національної бібліотеки у Варшаві (Польща), Центрального військового архіву Польщі (Варшава). Іванові Хомі вдалося також опрацювати документи українських архівів, зокрема Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Галузевого архіву Служби зовнішньої розвідки України, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Львівської області тощо, а також періодику і спогади.

На сторінках монографії вперше якісно та по-новому в українській історіографії введено у науковий обіг маловідомі та невідомі документи державних, громадських, приватних архівів і бібліотек із різних країн світу; висвітлено родинні та сімейні основи, які вплинули на формування світогляду та поведінку Євгена Коновальця; досліджено зміст освітніх програм, які він вивчав у початковій школі, Академічній гімназії, Львівському університеті, вплив на нього професора німецької мови та гімнастики Івана Боберського (Хома, 2024, с. 59; Сова, 2024) (2.1. Родина, початкова та середня освіта); розкрито діяльність у «Соколі-Батьку», «Просвіті», Українському студентському союзу, філії товариства «Просвіта» імені М. Шашкевича та Українській національно-демократичній партії (2.2. Навчання в університеті та початки громадсько-політичної діяльності); досліджено життя в роки Першої світової війни, волонтерську діяльність та участь у формуванні військової формації Січових стрільців у Києві в 1917 р. (3.1. Служба в армії Австро-Угорщини, російський полон, волонтерство та створення Січових стрільців у Києві); проаналізовано внесок Євгена Коновальця як командира військової формації Січових стрільців від грудня 1917 р. до грудня 1919 р. (3.2. На чолі військової формації Січових стрільців та політична діяльність у добу

УНР та Української Держави; 4.3. Військово-адміністративна діяльність у Києві та участь у війнах з більшовицькими та білогвардійськими силами Росії), його перші роки в еміграції (3.4. Інтернування, перший досвід діяльності в еміграції та завершення служби в Армії УНР); розкрито публічну громадсько-політичну діяльність у Львові у 1921–1922 рр.; висвітлено участь Євгена Коновальця як творця Начальної команди Української військової організації в еміграції та її подальшу діяльність (4.1. Ідеї, проєкти щодо продовження національно-визвольних змагань); досліджено його працю в контексті створення Проводу українських націоналістів та ОУН; проаналізовано діяльність як очільника Проводу ОУН у 1929–1938 рр. (4.2. Повернення до громадсько-політичної діяльності та керівництво Українською військовою організацією; 4.3. Утворення та розгортання діяльності Організації українських націоналістів у еміграції).

Окрім вступу та основних чотирьох розділів (1. Історіографія та джерела. 2. Передумови, основні напрями та досягнення в громадсько-політичній діяльності перед Першою світовою війною. 3. Досвід Першої світової війни та участь в Українській національній революції (1914–1921 рр.). 4. У пошуках нових форм та методів боротьби за відновлення української державності (1921–1938 рр.)), монографія також містить висновки, список використаних джерел, перелік умовних скорочень та іменний покажчик. Висновки добре обґрунтовані, відповідають сформульованим у вступі завданням, логічно випливають зі змісту основних розділів та підрозділів монографії. Авторіві успішно вдалося розкрити основні напрямки діяльності Є. Коновальця.

Відаючи належне значній роботі, яку провів І. Хома над підготовкою монографії, варто висловити деякі пропозиції і побажання.

На сторінках видання час від часу трапляються відомості про дружину та сина Є. Коновальця. Більшість із цих сюжетів можна було подати детальніше у відповідних додатках.

У книжці є опис та аналіз окремих фотографій, однак самих світлин не надруковано. Для кращого розуміння ситуації їх потрібно було б розмістити у тексті або в додатках. Загалом фотографії, що стосуються життя та діяльності Є. Коновальця, І. Хома слушно виділив в окрему групу джерел. Адже виникають закономірні питання, а на кількох фотографіях він зафіксований упродовж життя, за яких обставин і де їх зроблено тощо. Світлини також дають уяву про його повсякдення.

У монографії в цитатах трапляються рідковживані, застарілі слова і терміни, а також шифри, які використовував у листуванні Є. Коновалець та члени ОУН, насамперед у міжвоєнну добу. Для кращого їх розуміння доцільно зробити відповідний словничок, подавши його окремим додатком.

У виданні бракує невеликого тексту, в якому було би наведено основні віхи життя та діяльності Є. Коновальця із зазначенням його псевдонімів, криптонімів, іменувань за життя.

Деякі сюжети книжки переобтяжені великими за обсягами цитатами. Частина з них можна було б замінити авторським текстом. Також подекуди подано опис, який нагадує радше хроніку подій, особливо в підрозділах: 3.2. На чолі військової формации Січових стрільців та політична діяльність у добу УНР та Української Держави; 3.3. Військово-адміністративна діяльність у Києві та участь у війнах з більшовицькими та білогвардійськими силами Росії. У цих та інших епізодах варто було загострити увагу саме на постаті Є. Коновальця та його ролі у різних військово-політичних процесах.

Монографія І. Хоми завершується інформацією про обставини вбивства Є. Коновальця. Однак цього замало. Варто пояснити, які наслідки воно мало для діяльності ОУН та загалом українського визвольного руху напередодні Другої світової війни.

Відкритими для дослідників і досі залишаються низка питань, зокрема: життя Є. Коновальця в період Першої світової війни, насамперед 1915–1917 рр., адже збереглося обмаль джерел тієї доби; як українське збройне підпілля у 1940-х роках у Західній Україні ставилося до пошанування постаті Є. Коновальця та його ролі у становленні й діяльності ОУН та українського визвольного руху ХХ ст.

Зазначені пропозиції і побажання не впливають на високий фаховий рівень здійсненого дослідження. Праця Івана Хоми «Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця (1891–1938)», написана на основі величезної джерельної бази, є підсумком тривалої пошукової та дослідницької роботи. Авторів вдалося дослідити ключові аспекти життя і діяльності Є. Коновальця й розкрити його місце та роль в історії України ХХ ст. Вона становить цінність не лише для істориків, а й педагогів, лідерів молодіжних середовищ, військових, політиків, широкого загалу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Кучерук, О., Черченко, Ю., Ковальчук, М. (2024). *Євген Коновець. Історія нерозкритого вбивства*. Київ.

Сова, А. (2019). *Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія*. Львів.

Хома, І. (2024). *Громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця (1891–1938): монографія*. Львів.

REFERENCES

Kucheruk, O., Cherchenko, Yu., & Kovalchuk, M. (2024). *Yevhen Konovalets. Istoriia nerozkrytoho vbyvstva*. Kyiv (in Ukrainian).

Sova, A. (2019). *Ivan Boberskyi: suspilno-kulturna, viiskovo-politychna ta osvithno-vykhovna diialnist: monohrafiia*. Lviv (in Ukrainian).

Khoma, I. (2024). *Hromadska, viiskova ta politychna diialnist Yevhena Konovaltsia (1891–1938): monohrafiia*. Lviv (in Ukrainian).

Sova, A. (2019). *Ivan Boberskyi: suspilno-kulturna, viiskovo-politychna ta osvithnovykhovna diialnist: monohrafiia*. Lviv.

Стаття: надійшла до редакції 14.05.2025
прийнята до друку 19.08.2025